

**Справа «Полторацький, Кузнецов,
Назаренко, Данкевич, Алієв і Хохлич проти України»
(Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich,
Aliev and Khokhlich v. Ukraine)**

**41707/98 Khokhlich v. Ukraine
38812/97 Poltoratskiy v. Ukraine
39483/98 Nazarenko v. Ukraine
41220/98 Aliev v. Ukraine
39042/97 Kuznetsov v. Ukraine
40679/98 Dankevich v. Ukraine**

У рішенні, ухваленому 29 квітня 2003 року у справі *Полторацький, Кузнецов, Назаренко, Данкевич, Алієв і Хохлич проти України*, Суд постановив, що:

- мало місце порушення ст. 3 Конвенції щодо усіх заявників стосовно умов їхнього ув'язнення під час очікування виконання смертного вироку;
- не було порушення ст. 3 Конвенції щодо заявників Полторацького та Кузнецова стосовно службових зловживань, що нібито мали місце з боку працівників тюрми м. Івано-Франківська; було порушення ст. 3 Конвенції щодо заявників Полторацького та Кузнецова у тому, що державні органи виявилися неспроможними провести належне розслідування фактів службових зловживань, котрі нібито мали місце з боку працівників тюрми м. Івано-Франківська;
- не було порушення ст. 3 Конвенції щодо заявника Алієва стосовно фактів нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження, що нібито мали місце з боку працівників адміністрації тюрми м. Сімферополя у січні 1998 року та серпні 1999 року;
- не було порушення ст. 3 Конвенції щодо заявника Хохлича стосовно нелюдського поводження, яке нібито виявилось у факті зараження заявника туберкульозом у тюрмі м. Хмельницького;
- мало місце порушення ст. 8 Конвенції щодо заявників Полторацького та Кузнецова стосовно права на повагу до приватного і сімейного життя та до таємниці кореспонденції;
- мало місце порушення ст. 8 Конвенції щодо заявників Данкевича, Назаренка, Алієва та Хохлича стосовно права на повагу до таємниці кореспонденції та до приватного і сімейного життя у період між 11 вересня 1997 року та 11 липня 1999 року;
- не було порушення ст. 8 Конвенції щодо заявників Данкевича, Назаренка, Алієва та Хохлича у період після 11 липня 1999 року;
- мало місце порушення ст. 9 Конвенції щодо заявників Полторацького та Кузнецова;
- мало місце порушення ст. 13 Конвенції, взятої у поєднанні зі ст. 3 та 8 Конвенції, щодо заявника Данкевича;
- не було порушення ст. 13 Конвенції щодо заявника Хохлича.

Відповідно до ст. 41 Конвенції, Суд призначив сплатити по 2 000 євро як компенсацію моральної шкоди кожному заявнику та по 1 000 євро заявникам Полторацькому і Кузнецову у відшкодування їхніх судових витрат.

Обставини справи

Заявники Борислав Полторацький, 1976 р. н., Михайло Кузнецов, 1976 р. н., Ігор Назаренко, 1969 р. н., Юрій Данкевич, 1967 р. н., Пахрудін Алієв, 1968 р. н., та Микола Хохлич, 1976 р. н., є громадянами України.

П. Полторацький та п. Кузнецов перебувають у тюрмі м. Івано-Франківська, п. Назаренко та п. Алієв – у тюрмі м. Сімферополя, п. Данкевич – у тюрмі м. Запоріжжя, п. Хохлич – у тюрмі м. Хмельницького.

У 1997 році лікарі встановили, що п. Хохлич занедужав на туберкульоз. П. Алієва

було засуджено за організацію і керівництво організованою групою, а також за пособництво у вбивстві і за замах на вбивство. Інших заявників було засуджено за вчинення вбивства. Щодо усіх заявників було постановлено смертні вироки.

11 березня 1997 року Президент України підписав мораторій на виконання смертних вироків. 22 лютого 2000 року смертну кару як вид покарання в Україні було скасовано. Відтак, у червні 2000 року усі смертні вироки були замінені на пожиттєве ув'язнення.

Зміст рішення Суду

Заявники стверджували, що умови, у яких вони перебували, очікуючи смертної кари, дорівнювали нелюдському і такому, що принижує людську гідність, поводженню на порушення ст. 3 Конвенції. Усі заявники також стверджували про порушення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до їхнього приватного і сімейного життя та до таємниці кореспонденції. П. Полторацький та п. Кузнецов скаржилися на порушення ст. 9 Конвенції, яке виявилось, на їхню думку, у тому, що їм було відмовлено у побаченнях зі священником. Покликаючись на ст. 13 Конвенції, п. Хохлич і п. Данкевич стверджували, що їм не було забезпечено ефективних засобів правового захисту прав, передбачених Конвенцією.

Суд відхилив попередні заперечення Уряду, котрий вказував на відсутність необхідних, відповідно до Конвенції, ознак «жертви порушення прав» стосовно справи п. Хохлича, а також на невичерпання необхідних внутрішніх засобів правового захисту у справах п. Хохлича, п. Алієва, п. Данкевича та п. Назаренка.

П. Полторацький та п. Кузнецов звернулися зі скаргами до Європейської комісії з прав людини (далі – Комісія), у яких стверджували, що у вересні 1998 року їх побили працівники тюрми м. Івано-Франківська.

3 вересня 1998 року працівники тюрми виявили, що п. Кузнецов повісився у камері. Його негайно доставили у лікарню.

Суд погодився із Комісією, що заявники не спростували розумні сумніви стосовно того, що їх було піддано нелюдському поводженню у тюрмі м. Івано-Франківська, і тому постановив, що в частині вказаних фактів порушення ст. 3 Конвенції не було.

П. Алієв стверджував, що у січні 1998 року і серпні 1999 року ¹ Зазначене положення національного законодавства Литви передбачало затримання задля попередження злочинів, які затриманий міг би вчинити у він зазнав нелюдського поводження з боку працівників тюрми. Проте його заява містила суперечливу інформацію. Окрім того, як було встановлено, заявник не подав відповідної скарги ані начальнику тюрми, ані іншим працівникам адміністрації, ані лікарю. У справі не було медичних чи інших доказів, які б вказували на те, що у заявника було виявлено тілесні ушкодження як наслідок нелюдського поводження з ним.

Відтак, Суд постановив, що стосовно вказаних обставин порушення ст. 3 Конвенції не було.

П. Полторацький та п. Кузнецов подали скарги на факти нелюдського поводження, котрі мали місце щодо них з боку працівників тюрми.

Суд нагадав, що норми Конвенції вимагають, аби за таких обставин було проведено належне офіційне розслідування, яке б призвело до виявлення та покарання винних осіб. Як було встановлено, до 28 жовтня 1998 року у жодній зі справ не було проведено медичного обстеження заявників, а також Суду не було надано належних документів, котрі б свідчили про зміст і характер слідчих дій, проведених за скаргами заявників. Також нічого у матеріалах справ не вказувало на те, що яка-небудь зовнішня структура була залучена до проведення слідства за згаданими скаргами заявників.

Комісія дійшла висновку, що відповідне розслідування мало недбалий і поверхневий характер і не свідчило про належні зусилля відповідальних за його проведення осіб з'ясувати те, що насправді трапилось у вересні 1998 року.

Суд погодився із висновками Комісії та постановив, що стосовно вищевикладених обставин мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

У справі п. Назаренка Суд взяв до уваги клопотання адвоката заявника, який прохав Суд не продовжувати розгляд справи, оскільки скарги заявника щодо умов його тримання було вже задоволено й умови перебування у тюрмі змінено на кращі. Однак Суд зазначив, що скарги заявника зачіпали питання засадничого характеру щодо застосування ст. 3 Конвенції, а саме проблему, пов'язану з умовами утримування в Україні засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків. Суд вирішив, що повага до прав людини, на якій ґрунтується Конвенція, вимагає продовження розгляду скарги п. Назаренка.

Суд нагадав про прецедентне право, яке стосується застосування ст. 3 Конвенції. Він вкотре вказав, що заборона катування, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання є абсолютною і не залежить від конкретних обставин справи чи поведінки заявника.

Суд був уповноважений вивчати скарги лише в тій частині, яка стосувалася фактів, що мали місце після 11 вересня 1997 року, тобто після набуття Конвенцією чинності щодо України. Незважаючи на це, Суд взяв до уваги увесь час ув'язнення заявників, що минув від дати набуття юридичної сили смертними вироками, для того, аби визначити ті загальні наслідки, які мали для заявників умови їх утримання у тюрмі.

Суд звернув увагу на те, що застосування Україною смертної кари у відповідний період було предметом жорсткої критики з боку Ради Європи. За офіційними даними, у період між 9 листопада 1995 року і 11 березня 1997 року 212 смертних вироків було приведено у виконання. Очевидним, на думку Суду, був той факт, що до моменту скасування смертної кари, тобто до лютого 2000 року, заявники потерпали від страху і тривоги за своє майбутнє, хоча й ризик приведення смертних вироків щодо заявників у виконання з часом зменшувався.

Предметом особливого занепокоєння, на думку Суду, був той факт, що принаймні до травня 1998 року заявників тримали замкненими у обмеженому просторі, в який не проникало природне (сонячне) світло, цілодобово. У згаданий період заявники не мали права на прогулянки на свіжому повітрі, їм були надані мізерні можливості для зайняття фізичною діяльністю та зовнішніх контактів. Вказані обставини призвели до особливо тяжких наслідків у справі п. Кузнецова, який унаслідок такого одноосібного ув'язнення за згаданих обставин 3 вересня 1998 року вчинив спробу самогубства.

Хоча у справі не було доказів, які б указували на те, що держава цілеспрямовано переслідувала мету принизити людську гідність заявників, умови ув'язнення заявників, вочевидь, викликали у них значні психічні страждання, які глибоко вражали їх гідність.

До часу поліпшення умов утримання заявників, тобто до травня 1998 року, ув'язнення у вищеописаних умовах тривало від 12 до 30 місяців, залежно від справи.

Розглядаючи справу, Суд пам'ятав про соціально-економічні та адміністративні проблеми, з якими зіштовхувалась Україна в той період, а також про її труднощі із ефективним запровадженням нового законодавства. Проте Суд вказав, що брак коштів не може бути виправданням для таких умов ув'язнення, що за своєю суттю є нелюдським та таким, що принижує людську гідність, поводженням.

Тому Суд постановив, що стосовно вказаних обставин мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

П. Хохлич оскаржував факт поміщення його у камеру, де утримувався інший ув'язнений, п. Юзев, котрий страждав на туберкульоз, оскільки внаслідок цього його було заражено і стан його здоров'я істотно погіршився.

Суд звернув увагу на те, що патологічні зміни у легенях заявника виявились аж через 3 місяці по тому, як п. Хохлича перевели до іншої камери. Тому, на думку Суду, було малоімовірним те, що п. Хохлич таки отримав зараження від свого сусіда по камері. Окрім того, висновки медичних обстежень п. Хохлича та п. Юзева свідчать про те, що вони страждали на різні форми туберкульозу. Відповідно до медичних висновків, поданих Суду, стан здоров'я п. Хохлича на час розгляду справи був задовільним і він продовжував перебувати під наглядом лікаря.

Тому Суд постановив, що стосовно вказаних обставин не було порушення ст. 3 Конвенції.

Скарги заявників щодо порушення ст. 8 Конвенції стосувались, головним чином, обмеження кількості побачень із рідними та можливості листування з ними, а також обмеження кількості передач із продуктами харчування, одягом та предметами туалету. Заявники також оскаржували недостатність контактів із зовнішнім світом через телебачення чи радіо. П. Алієв скаржився на те, що йому відмовили у можливості мати інтимні стосунки із дружиною.

Щодо останньої скарги Суд дійшов висновку, що заборона ув'язненим з боку адміністрації тюрми можливості мати інтимні стосунки із другим з подружжя на даний час може бути визнана виправданим обмеженням з огляду на передбачену у ч. 2 ст. 8 Конвенції мету не допустити вчинення заворушень і злочинів.

Щодо інших скарг заявників, які стосувались втручання держави у їхнє право на повагу до приватного життя, Суд нагадав, що таке втручання повинно бути передбачене законом, переслідувати одну із законних цілей, викладених у Конвенції, і бути необхідним для досягнення такої цілі у демократичному суспільстві. Для того щоб задовольнити першу з вищевказаних вимог, закон повинен бути доступним для особи, котрої він стосується, аби вона мала можливість передбачити наслідки його застосування щодо себе. Попри те, що норми Виправно-трудоного кодексу України містили вимоги щодо умов ув'язнення засуджених, адміністрація тюрми не покликала на положення цього нормативного акта, інформуючи заявників та їх родичів про правила, які застосовуються до засуджених, котрі чекають на виконання смертних вироків. Після того, як вирoki у справах заявників набули юридичної сили, до заявників почали застосовуватись правила, передбачені у відповідній Інструкції, котра мала внутрішній характер і не підлягала опублікуванню. Згадану Інструкцію було замінено Тимчасовими правилами, які набули чинності 11 липня 1999 року і були відкритими для громадськості. Тимчасові правила розширювали права засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків. Зокрема, було передбачено право засуджених отримувати шість передач і три малих пакунки щороку, можливість необмеженого у кількості листування і право на щомісячні двогодинні побачення з родичами. Проте, згадані Правила почали застосовуватись лише з 11 липня 1999 року.

Тому Суд постановив, що втручання у право заявників на повагу до їх приватного життя не було передбачено законом, а отже, мало місце порушення ст. 8 Конвенції.

Суд узяв до уваги організаційно-технічні проблеми, які б неминуче виникли у зв'язку з необхідністю забезпечити засудженим право отримувати передачі без обмежень їх кількості, особливо ж у великій тюрмі. Суд дійшов висновку, що законодавче обмеження, котре зводило права засуджених до отримання однієї передачі один раз на шість тижнів, може вважатися таким, що забезпечило належну рівновагу між необхідністю гарантувати безпеку та правами засуджених на контакти із зовнішнім світом.

П. Полторацький та п. Кузнецов скаржилися на те, що їм було відмовлено у побаченні зі священником.

Комісія встановила, що відповідні заявники не мали можливості брати участь у відправленні релігійних обрядів, які були доступними для інших ув'язнених, і не мали жодного побачення зі священником аж до 26 грудня 1998 року. Суд постановив, що таке втручання не є законним, оскільки Інструкція, яка встановлювала відповідні правила, не може бути кваліфікована як закон відповідно до вимог ч. 2 ст. 9 Конвенції. Тимчасовими правилами були введені в дію нові норми, які передбачали для засуджених, котрі чекали на виконання смертних вироків, можливість читати релігійну літературу та мати побачення зі священником.

Тому Суд постановив, що мало місце порушення ст. 9 Конвенції стосовно періоду до 11 липня 1999 року, тобто до дати набуття чинності згаданими Тимчасовими правилами.

З приводу порушення ст. 13 Конвенції Суд нагадав, що положення цієї статті вимагали вжиття національними органами ефективних заходів для забезпечення реальних

можливостей здійснення прав і свобод, передбачених Конвенцією. Виходячи зі змісту свого висновку стосовно попереднього заперечення Уряду, Суд постановив, що мало місце порушення ст. 13 Конвенції у справі п. Данкевича.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України О. О. Бекетовим, Р. М. Москалем, Н. П. Ничай, М. Ю. Пришляк, Т. І. Пашуком, М. Б. Рісним, А.-М. Я. Хом'як.